

De laatste vergeefse pogingen van de gehuchten van Weert tot afscheiding van de stad Weert

Wie de geschiedenis van Weert bestudeert en vooral de bestuursverhoudingen in deze plaats gedurende vorige eeuwen nagaat, stuit voortdurend op felle conflicten tussen de eigenlijke stad Weert en de gezamenlijke gehuchten, die als een krans om de stad heenlagen en die gewoonlijk werden aangeduid met de naam 'de buitenen' of 'de buitenie'. Heel de 17e en 18e eeuw kenmerkte zich door separatistische neigingen van de buitenie.¹ Dat deze konden ontstaan is te verklaren uit de structuurverschillen van stad en platteland van Weert zoals verderop zal worden aangetoond. Aan deze geschillen was een voorlopig einde gekomen door het reglement van Keizer Karel VI van 29 augustus 1740, waarbij de hereniging van de stad en de buitenie werd voorgeschreven zoals deze had bestaan vóór het jaar 1583. Omdat beide partijen zich niet gewonnen wilden geven en dit decreet naar eigen zienswijze interpreteerden, ontbrandde de strijd echter opnieuw. En nauwelijks was het Ancien Régime voorbij of de gehuchten probeerden opnieuw om geheel los te komen van de stad en zelfstandig te worden. Zowel tijdens de Franse bezetting van 1794-1814 en tijdens de hereniging van Nederland en België van 1814-1830 alsook tijdens de z.g. Belgische periode van 1830-1839 wendden zij zich tot de centrale regering om hun eisen en verlangens naar een eigen bestuurseenheid ingewilligd te krijgen. Het waren echter de laatste vergeefse pogingen tot separatie en op deze laatste afscheidingsbewegingen zal in dit artikel nader worden ingegaan. Voor een goed begrip van de zaak is het wel gewenst eerst even de voorgeschiedenis ervan te schetsen alsook de interne bestuursverhoudingen in Weert vóór 1800 te verduidelijken.

De innerlijke structuur van Weert²

Na de afsplitsing van Nederweert in de 15e eeuw bestond 'het Landt van Weert' of 'de Heerlijkheid Weert' uit drie afzonderlijke delen, n.l. de stad Weert d.i. het gebied gelegen binnen de vroegere stadsgrachten, de z.g. voorpoorten Langpoort, Maaspoort, Hoogpoort, Beekpoort en Molenpoort d.w.z. de gebieden gelegen vlak bij doch buiten de ingangspoorten van de stad en tenslotte de acht gehuchten Boshoven, Hushoven, Laar, Leuken (met Biest), Keent, Altweert, Tungelroy en Swartbroek. Deze gehuchten tesamen

werden steeds aangeduid met de benaming 'buitenie van Weert'. Vóór het jaar 1583 vormden deze drie delen samen een hechte eenheid maar gedurende de periode 1583-1740 ontstond er een zekere afsplitsing tussen de stad en de voorpoorten enerzijds en de buitenie anderzijds. In feite bestond de scheiding voornamelijk hierin, dat er twee afzonderlijke financiële administraties waren en derhalve ook twee burgemeesters (de taak van de burgemeester bestond toendertijd hoofdzakelijk in de zorg voor de financiën). Elke burgemeester voerde zijn eigen boekhouding en maakte een eigen rekening op doch voor het overige vormden stad, voorpoorten en buitenie een eenheid al was de vertegenwoordiging van de buitenie in de magistratuur slechts miniem vergeleken bij die van de stad; van de zeven schepenen b.v. mocht er slechts één uit de buitenie zijn. De hoofdbronnen van inkomsten waren de stadsaccijnzen en de z.g. schattingen, een soort belasting op het grondgebruik. Hieruit valt ook te verklaren, dat de

---

DE MAASGOUW

tijdschrift voor Limburgse geschiedenis en oudheidkunde

jaargang 97-1978

1

uitgave van Limburgs
Geschied- en Oudheidkundig
Genootschap

Adres van redactie en administratie: Postbus 83
6200 AB Maastricht.

Inhoud van dit nummer

- J. Henkens*, De laatste vergeefse pogingen van de gehuchten van Weert tot afscheiding van de stad Weert 1
- L. Augustus*, Kasteel Erenstein te Kerkrade en zijn bewoners in de 18de eeuw 12
- Cronijkje van het Hertogdom Limburg 24
-

buitenre, waar practisch alle grond gelegen was, financieel een iets ruimere armslag had.

De economische achteruitgang³

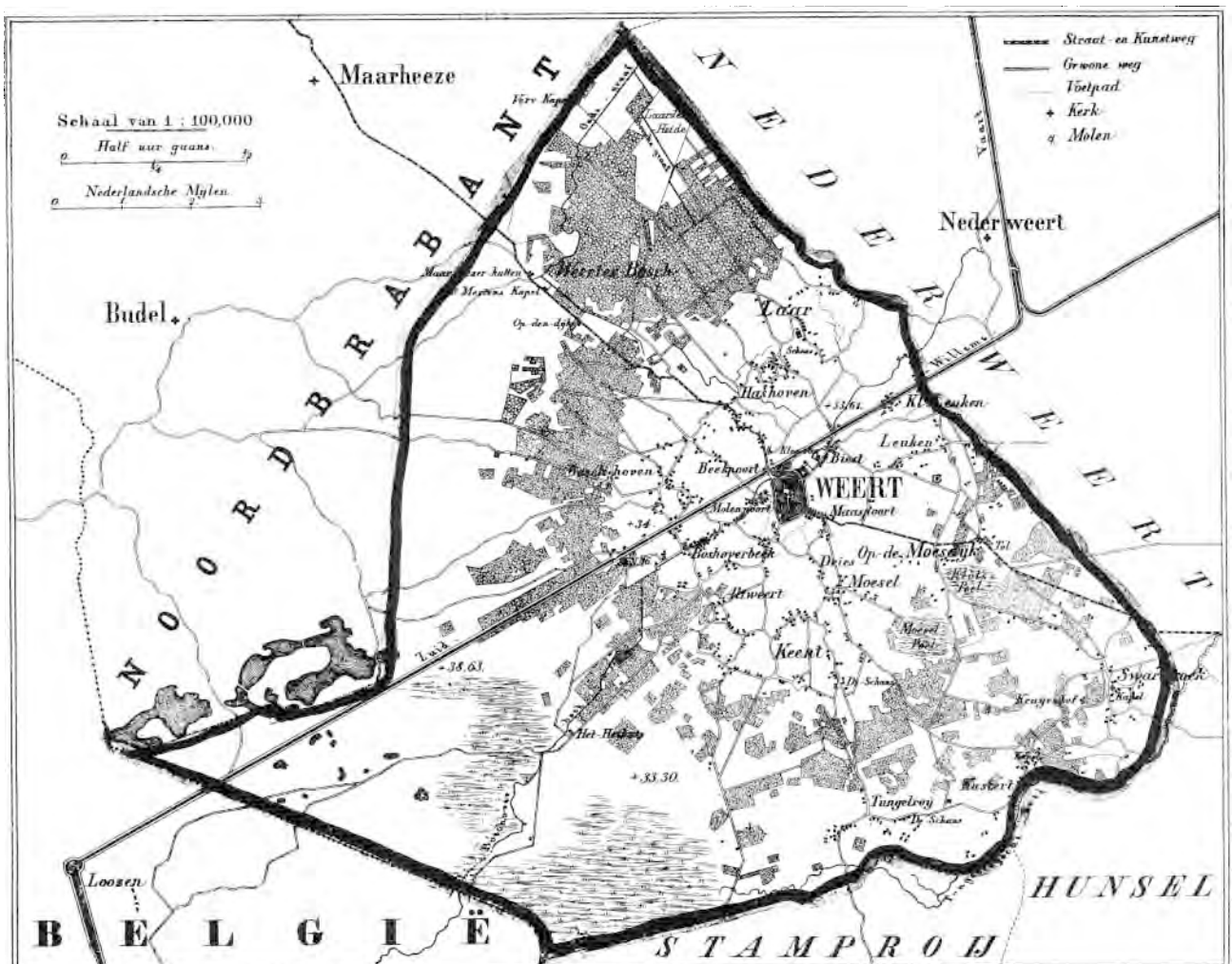
De algemene economische toestand van de zuidelijke Nederlanden was gedurende de 17e en 18e eeuw zonder meer slecht te noemen. Ook de stad Weert, die in de eerste helft van de 16e eeuw een grote bloei had gekend dank zij haar wolnijverheid en haar lakenhandel, deelde in deze malaise. Blijkbaar was er in het begin van de 18e eeuw geen sprake meer van enige handel van betekenis op Antwerpen, want in 1720 probeerde het wolambacht de lakenhal aldaar te verkopen; de gevraagde prijs was echter te hoog en eerst in 1787 raakte het gilde de hal kwijt. De hal van Weert in Bergen op Zoom verdween in 1747 toen een gedeelte van deze stad door Franse troepen werd plat geschoten. De vermindering van stadsinkomsten ging gepaard met een stijging van de uitgaven tengevolge van militaire lasten en belastingen aan de centrale overheid. De armoede en achteruitgang laten zich aflezen uit een opgaaf van het aantal belastbare huizen in de binnenstad in 1693 en 1733,

n.l. resp. 357 en 250. Vooral de periode van de Spaanse Successie-oorlog (1702-1713/1714) betekende een zware tijd voor de Weertse burgerij, die voortdurend blootgesteld was aan militaire inkwartieringen.

Het begin van de strijd tussen de stad en de buitenre⁴

Tegen deze achtergrond van een steeds snellere economische achteruitgang speelde zich het conflict af tussen de stad en de buitenre. In de ogen van de stadsbestuurders leek het alsof de buitenre steeds rijker werd en daarom waren zij zo begerig naar de opheffing van de scheiding van 1583. De buitenre van haar kant beklagde zich over het feit, dat zij meer dan de stad te lijden had van inkwartieringen en dat zij practisch geen inspraak had in het bestuur; daarom stuurde zij aan op een volledige afscheiding van de stad en de

Het grondgebied van de gemeente Weert volgens de gemeente-atlas van J. Kuyper 1866. Op een kleine uitzondering na zijn de grenzen gelijk aan die van 1836 en voorafgaande jaren. Duidelijk blijkt de topografische éénheid van de eigenlijke stad Weert (bebouwde kern) en het grondgebied van de gehuchten rond deze kern.

voorpoorten. Geen van beide partijen had er enig inzicht in, dat de oplossing van de armoede niet in het Land van Weert zelf te vinden was doch bij de centrale regering, die echter geen helpende hand uitstak en niets van de verwarde plaatselijke situatie begreep. Aanvankelijk speelde het conflict zich af voor het Hof van Gelder te Roermond doch later voor de Grote Raad van Mechelen en de Privé Raad in Brussel. Heel de periode 1700-1740 kenmerkte zich door onophoudelijke processen, waarbij beide partijen elkaar niets wilden toegeven en elkaar over en weer beschuldigden van corruptie en andere ontoelaatbare handelingen. Tot drie maal toe was er een goede kans geweest op beëindiging van de moeilijkheden, n.l. 'het Provisioneel Reglement' van 1720 van het Hof van Gelder, 'Het Naerder provisioneel Reglement voor de Stadt Weert' van 1732 eveneens van het Hof van Gelder en 'Het Reglement van 1740' van Keizer Karel VI. Eerst het laatste reglement bracht althans op papier de hereniging van vóór 1583 tot stand; er kwam een betere regeling voor de inning en het beheer van beider financiën en de buitenie kreeg iets meer invloed in het bestuursapparaat, doch van een herstel van de goede verhoudingen was geen sprake. Processen⁵ bleven aan de orde van de dag en daarin verweet de stad aan de buitenie, dat deze de stad 'tot in de grond wilde verpletteren en tot een steenhoop doen verdwijnen' terwijl de buitenie klaagde 'dat eene gemeynte niet en wilt geregeerd worden door vreemden maar wel door haar eygene volckeren'. Zij voelde zich niet verplicht om de stad in hare financiële moeilijkheden te helpen; wie geen schuld had aan de nood van een ander, was geenszins tot hulp verplicht 'nisi ex charitate' (tenzij uit barmhartigheid). Elders verzuchtte men: 'Vóór 1583 was er niets dan pays en vrede en geen discordiën en processen; nadien is er niets dan confusie, haat en nijd tegen malcanderen'. Voorlopig verdween de tweedracht niet uit het land van Weert.

Nieuwe pogingen tot afscheiding tijdens het Franse bewind⁶

Op 8 december 1792 verschenen de Fransen voor de eerste maal in Weert en plantten er de vrijheidsboom op de Markt. Nadat zij in maart 1793 weer waren teruggeslagen, verschenen zij in september 1794 voor goed, waarmee een bezetting van 20 jaren begon. Bij decreet van 1 oktober 1795 der Nationale Conventie werden de Zuidelijke Nederlanden en daarmee ook Weert definitief ingelijfd bij het Franse rijk. De bestaande bestuurlijke indeling van het Ancien Régime werd volledig over boord gezet. Het land kreeg een nieuwe indeling in departementen, arrondissementen en kantons. Ook de gemeentebesturen werden gereor-

ganiseerd. De oude magistraten werden afgezet en in gemeente beneden 5000 zielen, waaronder Weert, kwam een 'Agent Municipal', die met zijn 'Assessoren' de gemeente bestuurde in grote afhankelijkheid van de Centrale Regering. Eerst bij de wet van 17 februari 1800 zouden de gemeenten de hun ontnomen bestuursbevoegdheden weer grotendeels terugkrijgen alsmede een eigen bestuurscollege, bestaande uit een 'maire', een of meer 'adjoints' en een 'conseil municipal'. Met rechtspraak kregen zij evenwel geen enkele bemoeienis meer.

Ondanks het diepgaande veranderingsproces, dat zich op alle terreinen begon te voltrekken begreep de bevolking niet, dat de tijden van weleer nimmer meer zouden terugkeren en dat met de komst van de Fransen de loop van de geschiedenis ingrijpend was gewijzigd. Zo was het te verklaren, dat de bevolking van de buitenie al vrij spoedig bij de nieuwe centrale overheid gehoor trachtte te vinden voor haar streven tot separatie van de stad. Reeds op 16 december 1795 richtte zij zich tezamen met de magistraat van Nederweert tot de departementale administratie in Maastricht om 'de waere nature van de lande van Weert' uiteen te zetten. In een betoog, waarin tot zeer ver in het verleden werd teruggedaan, werd er voor gepleit om in het bezit te mogen blijven van de oude privileges inzake bestuur en rechtspraak. Sinds 1740 behoorde volgens de requestanten daartoe ook de financiële scheiding van de stad Weert en de gehuchten, ondanks het feit, dat de stadsmagistraat nadien herhaaldelijk had aangedrongen op een volledige eenheid. Zij eindigden hun verzoekschrift met de wens uit te spreken, dat de oude toestand m.a.w. de scheiding ook in de toekomst gehandhaafd zou blijven. Hierbij bleef het voorlopig. Vanuit Maastricht kwam niet eens antwoord.

Daarom werd op 4 januari 1808⁷ een nieuw request verzonden, ditmaal aan 'de Minister der inwendige saecken van het fransch Keyserrijk'. De directe aanleiding was het plan van de municipale raad van Weert om een nieuwe belasting te gaan heffen op het gebruik van de grond teneinde uit de opbrengst van deze belasting de oude gemeenteschulden te kunnen delgen. Hierbij zou dan geen onderscheid gemaakt worden tussen de schulden, welke voorheen op de stad en die, welke voorheen op de buitenie hadden gedrukt. Vanzelfsprekend werkte dit plan in het nadeel van de buiteniebewoners, die veel grond maar weinig schuld hadden. Hun vertegenwoordigers in de gemeenteraad kwamen dan ook in verzet. In een protestschrijven, dat mede ondertekend was door de voornaamste ingezetenen van de gehuchten, werd er opnieuw op gewezen, dat de acht gehuchten sinds onheugelijke tijden een eigen zelfstandige gemeente hadden gevormd. Deze zelfstandig-

heid was hun verleend door Magdalena van Egmond, Vrouwe van Weert, in een charter van 8 november 1650. Hierin was uitdrukkelijk bepaald, dat de legering van troepen in de stad moest worden betaald door de stad en die op de gehuchten door de buitenie-burgemeesters. Op dezelfde wijze was ook de betaling geregeld van de overige reële lasten zoals de verplichte contributiën en de landsschulden. Hieruit bleek volgens de verzoekers zonneklaar, dat er twee separate districten waren. Wel was de stad hiertegen herhaaldelijk in weer gekomen, maar zowel Keizer Karel VI als Keizer Joseph II hadden in 1740, 1742 en 1781 de stad in het ongelijk gesteld. Door toedoen van de 'agent municipal' Jean Bos, 'die door zijn talrijke malversaties nog een hechtenisbevel tegen zich had lopen, is er echter in het begin van de aansluiting bij Frankrijk een samensmelting met de stad' tot stand gebracht. Dit was zeer ten nadele van de buitenie. Op de buitenijen immers woonde meer dan de helft van de totale bevolking; bovendien was de grondoppervlakte 6 x die van de stad. Bij invoering van het geplande belastingstelsel moesten de bewoners van de gehuchten behalve hun eigen schulden dus ook nog een groot deel van de stadsschulden dragen. In werkelijkheid was er op de buitenie slechts een schuld van 99025 francs en 30 centimes en in de stad 254547 en 70 centimes. Omdat er altijd een scheiding van de schulden had bestaan, ging

het niet aan, dat een plaatselijk bestuur daar zo maar zonder enig overleg verandering in ging brengen. In zo'n belangrijke aangelegenheid was volgens hen enkel een hogere autoriteit competent en daarom werd voorgesteld de zaak door zo'n bevoegde instantie te doen uitzoeken. Op 19 december 1808 ontving ook de Prefect van het Departement van de Nedermaas een soortgelijk schrijven van de buitenie-afgevaardigden in de Conseil Municipal. Daar antwoorden uitbleven gingen op 9 oktober 1809 en 10 februari 1810 nieuwe brieven uit naar de Prefect en de Minister van Binnenlandse Zaken. Nu kwamen ook de leden van de conseil municipal, die uit de stad afkomstig waren, in actie. Het feit, dat stad en buitenie sinds 1740 gescheiden belastingrollen hadden gehad, bewees nog niet, dat zij twee verschillende lichamen hadden gevormd. Op kerkelijk gebied was er toch ook maar één parochie ondanks het feit, dat er meerdere kerken in Weert waren. Bovendien was de topografische situatie zó, dat stad, voorpoorten en buitenie enkel maar één gemeente konden uitmaken. Het voorgestelde belastingplan was heel

In het centrum van het éne en toch verdeelde Weert stond van 1528 tot 1887-1889 deze St. Martinustoren. De gebouwtjes tegen de toren aan — links een woonhuis van 1652 en rechts de stads vleeshal van 1829 — werden in 1882 gesloopt. Geheel links pand 'Het Anker' en rechts café 'Het Bruine Paard'. Op de achtergrond het oude pand van pensionaat St. Louis.
Lithografie van Jos Smeets 1897.

billijk; ieder moest betalen naargelang hij profijt had van de gronden. Doorvoering van het nieuw systeem zou belangrijk bijdragen tot een spoedige aflossing van de totale belastingschuld.

Van hogerhand werd weinig haast gemaakt met het zoeken naar een voor beide partijen bevredigende oplossing en tengevolge van het verloop der krijgsverrichtingen is er ook nimmer een uitspraak gedaan.

De verhouding tijdens de groot-Nederlandse tijd⁸

Nauwelijks waren de Fransen het land uit of de gezamenlijke gehuchten deden in 1815 een nieuwe poging om de zelfstandigheid door te drukken. Hun voornaamste grief was thans wederom de samensmelting van de vroegere schulden. Jan Meyers, Pierre Aspers en Jan Gielissen, raadsleden afkomstig uit de buitenie, wendden zich met hun grieven tegen de stad tot de Commissaris van de Koning in Hasselt. Hun eisen waren: 1^e Er moesten meer raadsleden van buiten de stad benoemd worden. De uit de Franse tijd afkomstige voorschriften, die nog steeds van kracht waren, schreven voor dat van de 20 leden van de raad er 10 van de stad zouden zijn, 9 van de gehuchten en 1 van de voorpoorten. Daar door toedoen van de maire vacatures steeds waren aangevuld met stadsmensen, was de werkelijke verhouding echter 12-5-3. 2^e De schulden van de stad en de buitenie mochten niet 'vermengeld' worden. 3^e De buitenie kwam de vrije beschikking toe over haar eigen gronden. Over deze voorwaarden ontstond een uitgebreide briefwisseling tussen de Commissaris van de Koning en de twee partijen. De burgemeester wenste zich buiten het conflict te houden en beriep zich op andere drukke bezigheden. De buitenie beweerde, dat er nooit moeilijkheden waren geweest zolang de stad en de gehuchten elk hun eigen economische en financiële administratie hadden gehad; eerst tijdens het Franse bewind waren de problemen ontstaan. De stad daarentegen voerde aan, dat er sinds 1740 nimmer een goede harmonie had geheerst. Zij wezen o.m. op een saillante gebeurtenis van september 1750. De voornaamste boeren hadden toen bijeenkorven over hun hoofden getrokken en op deze wijze vermomd hadden zij de straatstenen opgebroken en daarmee de ruiten ingegooid bij de schout en de burgemeester van de stad; op deze wijze hadden zij willen protesteren tegen de invoering van een hun onwelgevalige belasting. Dat de schulden van de stad zo hoog waren opgelopen, was te wijten aan de vele leningen, die men had moeten sluiten om steeds te kunnen procederen tegen de buitenie; deze laatste echter procedeerde met 'stiekeme' gelden. Over en weer werden de vroegere verwijten jegens elkaar herhaald. Om uit de impasse

te geraken besloten Gedeputeerde Staten van Limburg op 10 september 1817 om Mr Gelders, lid van dit College, als speciaal Commissaris naar Weert af te vaardigen om te trachten beide partijen tot elkaar te brengen op basis van een volledige samensmelting van de schulden. Wanneer hij hierin niet mocht slagen, zou de zaak rechtstreeks aan de Koning worden voorgelegd. Tot een definitieve oplossing is het echter ook deze keer niet gekomen.

Laatste separatiepoging tijdens de Belgische periode⁹

Na de Belgische opstand van 1830 kwamen de zuidelijke provincies van 1830-1839 in Belgisch staatsverband. Zoals in het verleden steeds het geval was geweest, werden ook ditmaal de veranderde bestuurlijke verhoudingen door de buitenie aangegrepen om hun verlangens naar afscheiding ingewilligd te krijgen. In 1835 ging er een request rechtstreeks naar de Koning in Brussel uit. Voor de zoveelste maal werden de oude argumenten aangehaald, dat er sinds 1740 alleen maar een fictieve eenheid had bestaan doch geen reële, gezien de strenge scheiding van de financiën. Als nieuw argument werd aangevoerd, dat toen de stad zich in 1781 bij Keizer Joseph II had beklaagd over het feit, dat zij óók nog de zorg had voor de politie, de schoolmeester, het College, de twee damespensionaten, het stadhuis, de straten en de wallen, de verlichting enz., zij tóch geen gelijk had gekregen. Dat tijdens de Franse periode de vroegere absolute scheiding was verdwenen, was verklaarbaar daar van de gehuchten er zich niemand tot had geleend om de eed als 'agent' af te leggen. Daarop was de 'agent municipal' van de stad ook provisorisch opgetreden als 'agent' voor de gehuchten en van deze positie had hij misbruik gemaakt om de financiële scheiding van voorheen ongedaan te maken. Door Gedeputeerde Staten werd deze kwestie nu op verzoek van de Koning voorgelegd aan de gezamenlijke gemeenteraad van Weert, die er drie vergaderingen aan wijdde om tot een uitspraak te komen. Het was vooral raadslid Cuypers, die het opnam voor de buitenie. 'De schulden mogen niet vermengd worden, want niets is onregtvaardiger, niets grievender dan de schulden van een andere gemeente te moeten betalen'. Toch waren de verhoudingen tussen de partijen in de laatste jaren wel wat verbeterd; zij stonden niet meer zo scherp tegenover elkaar. Omdat de raad de verbeterde verhoudingen niet opnieuw wilde bederven, besloot hij geen bindende uitspraak te doen. Hij adviseerde G.S. om onpartijdige commissarissen naar Weert te sturen, die zelf de bewoners van de stad en de buitenie zouden raadplegen. Dit advies van de raad werd opgevolgd en in januari 1836 werd door G.S. aan de raad bericht, dat eerstdaags een

lid van hun College, Dewechs, naar Weert zou komen. Inderdaad werd er nu spoed achter de zaak gezet. Op 4 maart kwam vanuit Brussel een schrijven aan in Weert, waarin werd medegedeeld, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken op 29 februari 1836 afwijzend had beschikt op het verzoekschrift van de buitenie tot separatie. De minister was tot dit besluit gekomen op grond van de overweging, dat de topografische situatie van de gehuchten met de stad Weert als centrum 's'oppose manifestement à ce que les petitionnaires retirent quelque utilité de la séparation sollicitée, considérant d'ailleurs que cette séparation amènerait sans aucun avantage des difficultés dont la solution serait en quelque manière invincible'. Hiermede was er eindelijk een duidelijk antwoord gekomen op het separatievraagstuk; ook over de verdeling van de schulden en lasten werd niet meer gesproken, het amalgame der schulden bleef een feit. De buitenie heeft zich bij deze beslissing neergelegd en ook na het scheidingsverdrag van 1839 tussen Nederland en België is zij niet meer op de kwestie teruggekomen. Dat zij tenslotte in de gemeenteraad een betere vertegenwoordiging kreeg, meer in overeenstemming met de financiële draagkracht en het inwonertal, was te danken aan de nieuwe gemeentewet van Thorbecke uit 1851. Weert bleef nog bijna een eeuw lang een overwegend agrarisch karakter behouden totdat in de jaren '30 van deze eeuw de nijverheid de landbouw begon in te halen en voorbij te streven.

J. Henkens

¹⁾

Aan dit probleem wijdde de heer P. Geraerds uit Weert in 1965 een doctoraal scriptie, welke berust bij de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam. Over hetzelfde onderwerp verscheen een artikel van zijn hand in het Jaarboek 1965/1967 van het Bisschoppelijk College in Weert.

²⁾

Zie o.m.: 'De vroede vaderen van Weert in vroeger eeuwen' door J. Henkens in het weekblad 'Het Kanton Weert' 1951, 23 en 30 maart alsmede 6 en 13 april.

³⁾

Gegevens ontleend aan een door mij opgemaakt krantenverslag (Maas- en Roerboede 12 december 1967) van een lezing, door dhr. Geraerds over dit onderwerp gehouden voor de plaatselijke oudheidkundige kring 'De Aldenborgh'.

⁴⁾

Zie voetnoot 3.

⁵⁾

Inv. nrs 158, 159, 583 en 593-598 van 'Inventaris van het oud-archief der gemeente Weert' door J. Th. H. De Win 1962.

⁶⁾

Inv. nr 233 van 'Inventaris van het nieuw-archief der gemeente Weert' door J. Henkens 1962.

⁷⁾

Zie voetnoot 6 alsmede inv. nr 51 van deze inventaris.

⁸⁾

Zie voetnoot 6.

⁹⁾

Zie voetnoot 6 alsmede inv. nr 8 van deze inventaris.